УДК 929:908 (477)

Ігор Карась
(Чернігів)

студент V курсу інституту історії,
етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського
н. п. «Історичні науки»

Науковий керівник:
Ясновська Л.В. – к. і. н., доц. кафедри історії України
ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка

РЕСТАВРАТОР З ЧЕРНІГІВЩИНИ: МИКОЛА ІВАНОВИЧ КАСПЕРОВИЧ

У статті здійснено спробу висвітлити життя та діяльність українського художника, талановитого реставратора – Миколи Івановича Касперовича.

Ключові слова: *Київська школа реставрації, товариство «Просвіта», українська громада в Парижі, неовізантисти.*

Актуальність теми дослідження. Період 30-х рр. XX ст. ознаменувався для України «полюванням на митців». Десятки письменників, художників, композиторів загинули через боротьбу Московського центру з усім українським. Серед представників творчої інтелігенції, яка зазнала репресій у цей час, окремої уваги заслуговує постать засновника Київської школи реставрації, на тривалий час забутого, Миколи Івановича Касперовича.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У результаті наполегливої праці радянської влади над одним з головних векторів її внутрішньої політики – нівелюванням української культури, М. І. Касперовича на рівні з іншими «українськими буржуазними націоналістами» не згадано ні в «Українській радянській енциклопедії», ні в «Словнику художників України» [9]. Стосовно життя митця, то інформації обмаль. В основному матеріали відносяться до двох періодів його життя: а) проживання у Парижі, яке досить оглядово, але згадане в спогадах Є. Бачинського [1]; б) період переслідування художника з боку радянської влади, тут сам процес переданий в документах, що зберігаються в архівах СБУ. Вони свого часу були опрацьовані і результати цього дослідження були опубліковані в статтях С. Білокіня [2; 3]. Стосовно решти інформації, яка має відношення до реставратора, то вона вміщена в джерелах та літературі доволі уривчасто і стосується лише певних аспектів його життя, так дослідженням творчості митця займається Я. Кравченко [6; 7], Т. Тимченко [11], питання громадської діяльності розглядав П. Лопата [9].

Постановкою проблеми статті виступає узагальнення розрізнених матеріалів що стосуються життя і творчості М. І. Касперовича та зведення їх у єдину систему.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі документів, спогадів, публіцистичних матеріалів відтворити життєвий і творчий шлях Миколи Касперовича.

Микола Іванович Касперович народився 1885 р. [3, с. 49; 7] на хуторі Лапин Ріг, поблизу м. Козелець (нині Чернігівська обл.), у родині дворянина-поміщика Івана Касперовича [7; 9]. Початкову освіту він отримав вдома з допомогою няньки-учительки, після чого у 1901 р. вступив до Строганівської художньо-промислової школи у Москві [7]. З її завершенням, у період 1905–1909 рр., М. Касперовича проходив навчання в Краківській академії мистецтв [12] під керівництвом. Юзефа Панкевича, де він отримав срібну медаль за студійно-художню роботу [3]. Паралельно з цим, з кінця жовтня 1907 р., Микола Касперович очолив новостворену місцеву філію «Просвіти» у м. Козелець [8, с. 344].

По завершенню навчання у Кракові, 1909 рр. М. Касперович їде до Парижа, де засвоює різноманітні технікам мистецтв у місцевих майстрів [7], там він знайомиться з М. Бойчуком і між митцями формуються доволі тісні, дружні стосунки [4].

Художники поселилися на Монпарнасі (район на півдні Парижа), де ними було організоване власне ательє. Згодом до них приєднаються Софія Сегно, Софія Нелепінська, Софія Бодуен де Куртен, всі три Софії прибули з Петербурга, де пройшли школу художника Ціоглінського. Трохи пізніше їхні ряди поповнять Йосип Пеленський, Євген Бачинський, Гелена Шраммувна, Яніна Леваковська і в результаті виникне мистецький осередок на чолі з М. Бойчуком [4]. Новостворена школу за основу діяльності візьме тезу про «відновлення Візантійського мистецтва» (школа неовізантизму).

За спогадами Євгена Бачинського, 8 жовтня 1909 р. М. І. Касперович вступив до «Української громади в Парижі» [9] і швидко став її активним членом [1]. М. Касперович у складі «Української громади…», брав участь разом з М. Бойчуком, обидва були учасниками хору при громаді, проводили лекції з історії українського мистецтва [4], так у тому ж році М. Бойчук виголошував промову для членів «Громади…» про розвиток і минувшину українського мистецтва, М. Касперович був його співдоповідачем.

У квітні 1910 р., у салоні «Незалежних», відбулася виставка робіт неовізантистів на якій було представлено 18 колективних робіт, серед яких були і роботи М. Касперовича [4], про цю виставку було написано в польських і французьких газетах. Ними було високо оцінено мистецькі якості виставлених творів [4], згадка про виставку була і в Львівській газеті «Діло» [9].

Але доволі швидко «Паризька школа» припинила своє існування і влітку 1910 р., М. І. Касперович разом з Є. Бойчуком та С. Налепінською відправилися до Італії, де здійснили подорож по музеях Флоренції, Равенни і Венеції [1; 7]. Звідти вони у тому ж 1910 р. повертаються до Львова [12], де 1911–1912 рр.

М. Касперович, завдяки своєму володінню технікою старого малярства та знанням з фахового реставрування, працює художником-реставратором у Національному музеї Львова [9]. У музеї, під керівництвом І. Свєнціцького, він реставрує твори іконопису і фрескового малярства [7], крім того займається реставраційними роботами в приватних колекціях міста та за його межами [9].

У зв'язку з тим, що 1912 р. Російське археологічне товариство покликало М. Бойчука реставрувати усипальницю родини Розумовських і іконостас в збудованій ними церкві Трьох Святих у с. Лемеші (Козелецького р-ну) [9] на Чернігівщині [7], Микола Касперович вирушив туди разом з ним та його молодшим братом Тимком Бойчуком.

Тепер місцем роботи М. Касперовича стала Чернігівщина, з 1912 до 1914 рр. він займається реставрацією картин у музеї В. В. Тарновського, та паралельно реставрує картини у приватних колекціях. Крім того, у цей час ним було створено ілюстрації для «Ілюстрованої історії України» Михайла Грушевського, виданої 1913 р., його руці належить рисунок шаблі Івана Мазепи, булава і пернач Павла Полуботка, козацької хоругви Домонтової сотні [12].

У грудні 1917 р. митця було запрошено працювати викладачем до майстерні ікони та фрески професора М. Бойчука, яка входила до нещодавно створеної Академії мистецтв у Києві [7]. Паралельно, М. Касперович за рекомендації В. Кричевського [7] з 1918 р. починає викладає на посаді вчителя рисунку [9] у художньо-керамічному інституті м. Миргород, де продовжує працювати і після його реорганізації в технікум (у тому ж таки 1918 р.) до 1922 р. Саме за час роботи у технікумі, він разом з іншими викладачами інституту стає об'єктом уваги з боку влади: у зв`язку з впровадженням у навчальному процесі технікуму української мови викладання, всі викладачі з'явилися в списку «неблагонадійних» [9].

Разом з педагогічною діяльністю, М. Касперович бере активну участь у виставках Академії мистецтв у Києві. У 1921 р. він отримує звання професора Української академії мистецтв [9], та ученого реставратора Академії Наук України [7]. Окрім того, 1922 р. стає дійсним членом Всеукраїнського археологічного комітету, завданням реставратора був нагляд за станом збереження пам'яток у музеях Чернігова, Києва, Харкова.

Згодом, доля знову закинула М. Касперовича до Чернігова, де упродовж 1922–1924 він працює ученим реставратор Чернігівського державного музею, і перебуваючи на цій посаді, 1923 р. проводить очистки фресок Спасо-Преображенського собору (м. Чернігів). А повернувшись до Києва, 1924 р. стає реставратором Лаврського музею, при тому що саму Лавру зайняла радянська влада для своїх господарських потреб. За час на цій посаді ним було складено опис 556 його експонатів. 1926 р. територію Києво-Печерської лаври було проголошено заповідником – Всеукраїнським музейним містечко, де М. Касперович жив і працював аж до його закриття 1934 р. [9]. Крім того, у 1928–1929 рр. на кафедрі мистецтвознавства Всеукраїнської академії наук, ним

були організовані семінари на тему: «Техніка старого Українського малярства», присвячені техніці давньоруського малярства [7].

За ці 2 роки М. І. Касперовичем були відреставровані ікони «Апостол Петро і Павло» (XVI ст.), «Усікновення голови Йоана Хрестителя» (XVI ст.), іконостас Трьохсвятительної церкви в с. Лемеші, також здійснене консервування фрески «Св. Текля» (XVII ст.) у Спаському соборі м. Чернігова.

1932 р. у Львові проходила виставка української графіки АНУМ, це була ще одна спроба художника нагадати про себе, і на цій виставці були широки представлені роботи художника [7].

Приблизно 24 грудня 1932 р. митець знову прибуває у Київ, де працює реставратором Всеукраїнської художньо-реставраційної репродукційної майстерні. А з 1934 р. він допомагає Д. Кеплеру при обстеженні фресок Михайлівського собору. Останнім місцем роботи М. І. Касперовича став Київський музей західного і східного мистецтва.

За період роботи в реставраційних майстернях Державного історико-культурного заповідника «Всеукраїнське музейне містечко» у Києві (1927–1930 рр.), Всеукраїнській художньо-репродукційній майстерні та інших музеях України (1928–1937 рр.) М. І. Касперович заклав основи теоретичного обґрунтування наукової реставрації в Україні [7], що дає можливість саме його вважати засновником Київської школи реставрації.

Творчий шлях був вимушено перерваний, коли 2 березня 1938 р. була ухвалена постанова про утримання М. Касперовича під вартою у Лук'янівській в'язниці і доволі швидко, уже 3 березня було виписано ордер на арешт [3]. Йому пред'явили наступні звинувачення: «Як учасник контрреволюційної організації, Касперович у своїй практичній роботі прищеплював націоналістичні погляди і переконання учням, а також, реставруючи пам'ятки українського мистецтва, піднімав усе національне, доводячи, що більшовики нищать українську культуру» [3].

Після тривалих допитів, 22 квітня 1938 р. відбувся суд трійки УНКВД Київської обл. над М. Касперовичем по справі його «участі у петлюрівсько-повстанській та націонал фашистській організаціях і шпигунстві» [6]. За його результатами, було вирішено його розстріляти, а майно – конфіскувати. Вирок було виконано 7 травня 1938 р. о 23 годині, місце де було розстріляно художника – не відомо [9]. Насильство настигло і його творів, з понад 300 картин залишилися одиниця, найвідоміша з яких – «Христос-Архітектор» (1910 р.). Так, частина робіт зберігається у Національному музеї Українського католицького університету в м. Філадельфія (США) [12].

В період радянських репресій 1930-х рр. Україна втратила не один десяток видатних діячів культури. 1996 р. на території Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури в м. Києві було відкрито Пам'ятник репресованим митцям, створений скульптором Борисом Довганем та архітектором Флоріаном Юр'євим [12]. Поруч з постаментом жінки розміщено бронзову плиту з понад 40 іменами митців, серед яких було увіковічнено і ім'я реставратора і художника – Миколи Івановича Касперовича.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинський Є. В. Мої зустрічі та силуети українських малярів і різьбарів на чужині: Спомини старого емігранта за роки 1908–1950 / Є. В. Бачинський // Нові дні. – Торонто, 1952. – Вересень. – С. 16-21.

2. Білокінь С. «Архітектура Всесвіту» Миколи Касперовича / С. Білокінь // Образотворче мистецтво. – 2004. – № 1. – С. 52-56.

3. Білокінь С. Смерть Миколи Касперовича / С. Білокінь // Розбудова держави. – 1992. – № 2. – 49-54.

4. Бойчукізм. Частина перша // Вголос. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.vgolos.com.ua/

5. Дещенко В. Микола Іванович Касперович / В. Дещенко // Новини Придесення. – 2004. – № 12 (7548). – С. 4.

6. Кравченко Я. Український авангард / Я. Кравченко // Релігія в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.religion.in.ua/

7. Кравченко Я. Учні Михайла Бойчука / Я. Кравченко // День. – 2012. – № 199. – С. 24.

8. Курач С. Художнє життя Чернігівщини першої третини ХХ століття / С. Курач // Сіверянський літопис. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2014. – № 5. – С. 343-352.

9. Лопата П. До 75-річчя від дня смерті Миколи Касперовича / П. Лопата // Український тижневик Міст. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://meest-online.com/.

10. Скляренко Г. Пам’ятник репресованим митцям / Г. Скляренко // Звід пам’яток історії та культури України: Київ: Енциклопедичне видання. – Кн. 1. – Ч. 2. – М.-С. – Редкол. тому: Відп. ред. П. Тронько та ін. Упоряд.: В. Горбик, М. Кіпоренко, Н. Коваленко, Л. Федорова. – К.: Голов. ред. Зводу пам’яток історії та культури при вид-ві «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 866-867.

11. Тимченко М. Микола Касперович: [До 60-річчя з часу розстрілу] / М. Тимченко // Образотворче мистецтво. – 1998. – № 2. – С. 14.

12. Танко В. М. Касперович Микола Іванович / В. М. Танко // Енциклопедія сучасної України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://esu.com.ua/.